

University of Groningen

Stiefkind der Staatengemeinschaft

Horstmeier, Carel

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2014

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Horstmeier, C. (2014). *Stiefkind der Staatengemeinschaft: Die Anerkennungspolitik der DDR in Westeuropa 1949 - 1973*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Samenvatting Proefschrift Carel Horstmeier: Stiefkind van de internationale gemeenschap. De erkenningspolitiek van de DDR in West-Europa 1949-1973

23 jaar lang falen

De Duitse Democratische Republiek (DDR) was vanaf haar oprichting in 1949 internationaal geïsoleerd. Alleen de 11 andere communistische staten wilden haar diplomatiek erkennen. Het middel dat staten gebruiken om een andere staat in hun gemeenschap op te nemen, is de diplomatieke erkenning. De internationale gemeenschap behandelde daarom de DDR als stiefkind, door haar tot 1972 de erkenning te onthouden. Haar pogingen om desondanks wereldwijd diplomatieke erkenning te verwerven – kort: haar erkenningspolitiek – duurden tot de golf van erkenningen rond de jaarwisseling 1972-73.

Dit proefschrift onderzoekt, hoe de DDR tot 1972 probeerde om uit haar isolement te komen door in West-Europa haar diplomatieke erkenning te bevorderen en in hoeverre zij daarin succesvol was. Het concentreert zich op de betrekkingen tussen de DDR en drie gevalsstudies: Nederland, België en Denemarken.

De belangrijkste bronnen voor dit proefschrift zijn de (eerder extreem geheime) staats- en partij-archieven van de DDR: van de communistische partij, het Ministerie voor Buitenlandse Zaken en de organisaties voor buitenlandse propaganda. Om het beeld te completeren, baseert dit proefschrift zich bovendien op de archieven van de Ministeries voor Buitenlandse Zaken van Nederland, België, Denemarken en West-Duitsland.

Dit proefschrift is vernieuwend vooral op twee aspecten. Ten eerste brengt deze studie nieuwe inzichten over de bilaterale betrekkingen tussen de DDR enerzijds en de drie gevalsstudies België, Denemarken en Nederland anderzijds. Ten tweede is het de eerste integrale analyse van de wereldwijde pogingen van de DDR om erkenning te verwerven: haar erkenningspolitiek.

I. Bilaterale betrekkingen DDR - België, Denemarken en Nederland

Direct nadat de DDR op 7 oktober 1949 gesticht was, organiseerden de lidstaten van het Verdrag van Brussel (een voorloper van de NAVO, bestaande uit Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk en Groot-Brittannië), samen met de USA, een internationale blokkade tegen de DDR. Daarbij legden ze niet alleen in december 1949 onderling vast, dat zij de DDR niet zouden erkennen, maar ook dat zij de overige staten in de wereld zouden benaderen, om die van dit standpunt te overtuigen. De niet-erkenningpolitiek was er kortom al in 1949 en de beide gevalsstudie-staten België en Nederland speelden hierin een leidende rol. De westelijke niet-erkenningpolitiek was eerder, systematischer en energiever georganiseerd dan de Oost-Duitse erkenningpolitiek.

De DDR werd in West-Europa nooit populair en haar erkenningpolitiek logischerwijs evenmin. Het ene West-Europese land toonde zich echter opener voor de Oost-Duitse pogingen om contact te krijgen, dan het andere. Van de drie gevalsstudie-staten hield Nederland het sterkst de DDR op afstand. In België daarentegen stonden politiek en publieke opinie sterker open voor de DDR. Denemarken nam een tussenpositie in.

DDR-België

De DDR besteedde in haar pogingen om uit het internationale isolement te komen, veel aandacht aan België. Oost-Berlijn meende midden jaren zestig zelfs dat het, vergeleken met de andere NAVO-leden, in België de beste kansen had. Het intensiverde zijn pogingen, door België tot *Schwerpunktland* te benoemen. Dit proefschrift is de eerste uitvoerige analyse van deze pogingen. Het kan daardoor ten eerste tonen dat de DDR

weliswaar intensievere betrekkingen kon opbouwen met Belgische politici dan gebruikelijk in West-Europa, maar dat de hoop op een voortijdige doorbraak een illusie was en bleef. Ten tweede bewijst dit proefschrift dat de DDR de Belgische beweging voor erkenning van de DDR deels financierde, terwijl de betrokken communistische partij dit tot nog toe altijd stellig ontkend had.

DDR-Denemarken

Het wetenschappelijk onderzoek over de betrekkingen DDR-Denemarken heeft tot nog toe steeds gesteld, dat Denemarken een bijzondere positie in de buitenlandse politiek van de DDR zou hebben gehad, omdat deze twee landen (in de Oostzee) aan elkaar grensden. Dit proefschrift toont dat dit een misverstand is: de DDR behandelde weliswaar in de periode 1955-1963 Denemarken als *Schwerpunktland* in haar erkenningspolitiek, maar dit was omdat zij, zoals bij alle dergelijke zwaartepuntlanden, Denemarken als zwakste schakel in de keten van NAVO-staten zag, niet vanwege de gedeelde grens. Bovendien ondervond Denemarken in vergelijking met andere NAVO-leden geen speciale nadelen door die grens, zoals onderzoek tot nog toe meende. Sterker nog: Denemarken kon door die grens speciale *voordelen* voor zichzelf scheppen. Zijn inwoners konden makkelijker een visum voor reizen naar de DDR krijgen.

DDR-Nederland

Nederland behoorde bij de zes landen die in 1949 besloten tot de diplomatieke blokkade tegen de DDR. Nederland bepleitte, samen met deze vijf andere staten, in de internationale gemeenschap met succes dat geen enkele staat buiten het Oostblok de DDR zou moeten erkennen. Ook na 1949 bleef Nederland de Oost-Duitse pogingen om voet aan de grond te krijgen in de wereld energiek bestrijden. Energieker dan de meeste andere NAVO-lidstaten en zeker energieker dan achteraf gezien nodig was geweest.

II. DDR-erkenningspolitiek

De DDR streefde vooral diplomatieke erkenning na, om daardoor haar slagvaardigheid in de buitenlandse politiek en handel te vergroten. Verder wilde zij daardoor het Westen communistisch beïnvloeden, haar legitimiteit tegenover de eigen bevolking en het buitenland verhogen en zich van haar West-Duitse concurrent afkapselen.

Fasen in de erkenningspolitiek

De DDR ondernam in de jaren 1949-1955 geen concrete acties, om haar erkenning in het Westen te bevorderen. Ten eerste mocht zij niet van de Sovjetunie, ten tweede kon zij amper iets doen door de onderbezetting van het Ministerie voor Buitenlandse Zaken. Maar ten derde wilde ze dat zelf niet, omdat ze haar eigen kracht overschatte en daarom meende, vanuit een positie van macht te kunnen afwachten, tot de erkenning haar in de schoot zou vallen. Zij eiste van West-Europese landen de diplomatieke erkenning als voorwaarde voor geregelde betrekkingen. In dit alles-of-niets-spel behaalde zij niets.

Terwijl de DDR tot 1955 geprobeerd had, om haar erkenning 'door de voordeur' te bereiken, poogde zij sindsdien om betrekkingen met niet-communistische staten 'via de achterdeur' aan te knopen. Zij knoopte daartoe betrekkingen aan op een laag, technisch en inofficieel niveau en probeerde om deze vervolgens in de ambtelijke hiërarchie te laten stijgen, te politiseren en te formaliseren. Het doel diplomatieke erkenning verdween daarbij in de verte. Statusverhoging (*Aufwertung*) werd tot eind 1966 het doel voor de nabije toekomst. Pas vanaf de jaarwisseling 1966-67 begon de DDR een wereldwijd offensief voor haar erkenning en waardeerde de diplomatieke erkenning weer tot doel voor de nabije toekomst op, net als in de jaren tot 1955.

Strategieën

De DDR paste in haar erkenningspolitiek zeven strategieën toe:

1. In de jaren 1949-1955 maximaliseerde zij en accepteerde van niet-communistische staten slechts een *de jure* erkenning als voorwaarde voor een regeling van de bilaterale betrekkingen, met uitzondering van de handelsbetrekkingen.
2. Deze maximalistische strategie verving zij door een guerrilla-strategie, waarin zij in de jaren 1955-1972 poogde, om in niet-communistische staten haar positie onder de drempel van een diplomatieke erkenning stap voor stap uit te bouwen, om op die manier de ene regering na de andere tot erkenning te brengen.
3. Zij probeerde om via de handel politieke betrekkingen op te bouwen.
4. Zij presenteerde zich tegenover andere staten zo veel mogelijk als 'echte staat' en claimde prerogatieven van staten voor zich zelf.
5. Zij concentreerde zich op een wisselend half dozijn aan zwaartepuntlanden (*Schwerpunktländer*).
6. Zij wilde in de jaren 1955-1961, in samenwerking met haar supermacht, de Sovjetunie, haar erkenning bereiken door 'mee te liften' in internationale onderhandelingen.
7. Zij schiep vanaf 1954 een internationale beweging voor haar erkenning, als ondersteuning voor haar erkenningspolitiek in niet-communistische staten. Daartoe overreedde zij bondgenoten vanaf 1955, om verenigingen voor vriendschap met de DDR op te richten. Vanaf 1968 voegde zij daaraan het concept van een Comité voor de erkenning van de DDR toe.

Vooraf aan deze laatste strategie besteedde de DDR veel energie. Dit proefschrift bewijst, hoe de DDR haar eigen applausmachine buiten het Oostblok bedacht, organiseerde en met miljoenen betaalde, om propaganda voor haar diplomatieke erkenning te voeren. Eind 1972 bestonden in 55 staten op alle continenten in totaal 78 van dergelijke organisaties. Deze organisaties waren echter in het algemeen, en zeker die in Nederland, klein en onmachtig.

Het *Nederlands Comité voor de Erkenning van de DDR* was klein. Het had 22 leden en het totale budget over zijn gehele bestaan (1970-1973) was slechts 3.800 gulden. Het was bovendien ineffectief, zelfs vergeleken met de (toch al amper effectieve) organisaties die elders in West-Europa voor de erkenning van de DDR ijverden.

De DDR betaalde begin jaren '70 jaarlijks minstens een half miljoen euro aan dergelijke buitenlandse organisaties om propaganda voor haar erkenning te voeren. Daarvan heeft het Nederlandse Erkenningscomité waarschijnlijk in totaal 1.000 gulden uit de DDR ontvangen. De Vereniging België-Duitse Democratische Republiek ontving begin jaren '70 uit de DDR jaarlijks naar schatting 70.000 DDR-Mark (€ 35.000). De Deense Vereniging voor Vriendschap met de DDR ontving uit de DDR al vanaf 1961 jaarlijks zo'n 26.000 Deense Kronen (ongeveer € 3.500). In beide laatste gevallen betaalde de DDR het volledige salaris van de verenigingssecretaris.

De Vereniging België-DDR was duidelijk actiever en succesvoller dan de Nederlandse organisatie voor erkenning van de DDR. Zij slaagde er bijvoorbeeld sinds 1960 in om vrijwel elk jaar een delegatie parlementsleden naar de DDR te laten reizen. Haar bestuur was politiek breed bezet en bestond slechts in minderheid uit communisten. De Deense vriendschapsvereniging daarentegen bestond zowel in het bestuur als onder de gewone leden vrijwel uitsluitend uit leden van de Deense communistische partij. Zij was bovendien amper actief en wekte de indruk vooral te bestaan om Oost-Duitse subsidies voor de vereniging naar de eigen partijkas door te kunnen sluisen.

Alle West-Europese organisaties die voor de erkenning van de DDR ijverden, richtten in 1969 een samenwerkingskoepel op: het 'Ständige Internationale Komitee für die

Anerkennung der DDR', onder voorzitterschap van de Zweedse sociaal-democraat Stellan Arvidson. De DDR gebruikte deze organisatie bijvoorbeeld om vanaf eind 1970 de belangrijkste propagandaleus te verspreiden: "Anerkennung jetzt!". Zij was zeer tevreden over de volgzzaamheid van Arvidson en zijn organisatie. Zij betaalde waarschijnlijk alle kosten ervoor: over de jaren 1967-1973 naar schatting in totaal 1 miljoen DDR-Mark (€ 500.000).

Effectiviteit van de erkenningspolitiek

De Oost-Duitse communisten wantrouwden West-Europa. Zij begrepen het verkeerd, als gevolg van hun ideologische waarneming. Ook West-Europeanen met wie ze samenwerkten, bleven in hun ogen onbetrouwbare dienaren van het grootkapitaal. Ze konden daarom moeilijk hun boodschap aan hun niet-communistische doelgroep aanpassen, waardoor het voor West-Europeanen een charme-offensief met een communistisch smaakje bleef. Daardoor maakte de DDR het zichzelf extra moeilijk om West-Europeanen ervan te overtuigen dat zij erkenning verdiende. Ondanks deze ineffectiviteit bleef de DDR hardnekkig propaganda voor zichzelf voeren. Waarschijnlijk zag ze zelf niet in, hoe ineffectief haar strategieën waren.

Want het grootste probleem voor de DDR was dat zij weliswaar in staat was om de westelijke organisaties te bedenken en vaak ook heimelijk te financieren en aan te sturen, maar dat alle inspanningen tevergeefs waren. Deze organisaties waren amper in staat, om hun eigen regering tot erkenning van de DDR te bewegen – en al helemaal niet om druk uit te oefenen op de regering van de Bondsrepubliek, waar vanaf 1955 de sleutel tot internationale erkenning van de DDR was komen te liggen.

De DDR faalde in haar pogingen om West-Europese regeringen onder druk te zetten. Dit was des te problematischer omdat juist die staten de DDR internationaal blokkeerden. Nederland en België speelden (binnen de West-Europese Unie en de NAVO) vanaf het begin een belangrijke rol in het organiseren van deze blokkade. In 1949 waren Nederland en België, samen met Luxemburg, Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, de zes staten die tot de diplomatieke blokkade tegen de DDR besloten en vervolgens de overige staten in de wereld overhaalden om zich daarbij aan te sluiten. De Bondsrepubliek Duitsland werd pas leidend in de niet-erkenning van de DDR vanaf 1954-55, toen zij over toetreding tot de NAVO onderhandelde en de Hallstein-Doctrine verkondigde. In deze doctrine kondigde de Bondsrepubliek diplomatieke sancties aan tegen elk land dat de DDR zou erkennen.

De DDR heeft dan ook niet haar erkenning behaald door haar eigen, bilateraal gerichte, erkenningspolitiek, maar door de multilaterale ontspanning tussen de NAVO en het Warschaupact van eind jaren zestig, begin jaren zeventig. In het kader van deze ontspanning ruilden Oost en West onopgeloste problemen uit en spraken onder andere af dat de NAVO-landen (in het bijzonder de Bondsrepubliek) niet langer de DDR uit de internationale gemeenschap zouden uitsluiten.

De West-Europese politiek om de internationale erkenning van de DDR te blokkeren blijkt kortom duidelijk effectiever te zijn geweest dan de - zeer ineffectieve - Oost-Duitse pogingen om wereldwijde erkenning te verwerven. Pas rond de jaarwisseling 1972-1973 erkenden de meeste staten, waaronder Nederland, de DDR diplomatiek. De DDR heeft kortom krap 41 jaar (1949-1990) bestaan en daarvan heeft zij meer dan de helft, 23 jaar, amper binnen de internationale gemeenschap kunnen functioneren.